

- статистического комитета /Под ред. Е. Сицинского. Вып. 9. –Каменец-Подольский, 1901. – 1064 с.
31. Словар Української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В чотирьох томах / НАН України. Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 1996-1997(репринт).
32. Полный словарь польского и русского языка / Сост. П.П. Дубровский. Часть польско-русская. – Варшава: Издание Фердинанда Гезика, 1912.
33. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Бар>
34. <http://www.wikiznanie.ru/ru-wz/index.php/Бакун>

В. В. Дячок, О. Я. Дячок ГОРОД БАР И ЕГО ПРИГОРОДЫ В КАМЕРАЛЬНОМ И ТОПОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ МОГИЛЁВСКОГО УЕЗДА КОНЦА XVIII–НАЧАЛА XIX В.

Статья посвящена введению в научное обращение фрагмента камерального и топографического описания Могилевского уезда Подольской губернии конца XVIII – начала XIX века, которое касается города Бара и Барских Чемерис. Демонстрируются информативные возможности источника относительно изучения социально-экономического, этно-конфессионального, культурного развития Бара и его предместья.

Ключевые слова: камеральное и топографическое описание, Могилевский уезд, Бар, предместье.

V.V. Dyachok, O. H. Dyachok TOWN BAR AND ITS SUBURBS IN THE CAMERAL AND TOPOGRAPHIC DESCRIPTION MOGILIVSKOGO POVITU AT THE END OF XVIII-XIX BEGINNING

The article is devoted to introduction to the scientific appeal of fragment of cameral and topographical description of Mogilivskogo of district of the Podol'skoy province of end of XVIII – beginning of XIX age, which touches the city of Bar and Barsky Chemeris. Informing possibilities of source are demonstrated in relation to a study socio-economic, etno-confessions, cultural development of Bar and its suburb.

Keywords: cameral and topographical description, Mogilivskiy district, Bar, suburb.

УДК 94(477.43/44)»170/199»

О. В. Барвінок

ШЛЯХТА ПОДІЛЛЯ В ПІДГОТОВЦІ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ 1861 Р. У ДЗЕРКАЛІ МЕМУАРІВ ТАДЕУША БОБРОВСЬКОГО

Діяльність правобережного дворянства в органах станового управління регіону в другій половині XIX століття була широкоаспектною. У статті акцентується увага на Подільському губернському дворянському комітеті з питань підготовки селянської реформи 1861 р., одним із джерел вивчення якого послужили мемуари Т.Бобровського.

Ключові слова: Т.Бобровський, мемуари, селянська реформа, шляхта, Подільський губернський дворянський комітет.

В українській історичній науці польська мемуаристика, яка стосувалась України, тільки на початку 1990-х рр. починає вводитись у науковий обіг. Але попри суб'єктивізм, притаманний будь-якій мемуарній літературі, вона є важливою ланкою джерельної бази історії України, оскільки ілюструє минуле польської меншини на українських землях, подаючи цінні регіональні відомості.

Цікаву інформацію щодо діяльності станових організацій Правобережних губерній у XIX ст. містять спогади очевидця тих подій Тадеуша Бобровського. Він описував справи дворянства з точки зору своєї епохи.

Завдання нашого дослідження полягає у висвітленні діяльності саме подільського шляхетства в руслі підготовки селянської реформи 1861 р. за мемуарами вищезгаданого автора, який сам був вихідцем із середньозаможного шляхетського роду.

Тадеуш Бобровський (1829-1894) був у свій час відомим громадським діячем у Південно-Західному краї Російської імперії. Його спогади вийшли друком 1900 р., одразу привернувши до себе увагу польських рецензентів, а також Івана Франка, який високо оцінював дану працю. Дослідження окраїнних земель давньої Речі Посполитої в Польщі стали популярними у 80-90-х рр. XX ст. [1, с. 207-208]. У цей час мемуари Бобровського були перевидані, до них неодноразово зверталися такі дослідники, як Р. Афтаназі [2], Д. Бовуа [3], В. Колесник [4], М. Костриця [5] та інші.

Після 1858 р. Т. Бобровський стає активним учасником громадського життя польських поміщиків Південно-Західного краю, беручи участь в обговоренні селянської реформи. У Київському губернському дворянському комітеті для поліпшення побуту поміщицьких селян (24.06.1858 – 19.03.1859) він був делегатом від Липовецького повіту, а потім – делегатом комітету в спільній комісії Київської, Волинської та Подільської губерній, яка розглядала те саме питання в 2-й інстанції (19.04. – 26.07.1859) [4, с. 58].

Саме в другому томі своїх спогадів автор більше торкається селянської теми, адже польське поміщицьке середовище надіялось на очікувані від нової влади реформи, які вирішили б селянське питання, а відтак – зміцнили позиції польської меншини. Поляки ці зміни вбачали в повній автономії Королівства Польського та адміністративному приєднанні до нього правобережних губерній – Київської, Волинської та Подільської. Тому мемуарист так детально описує роль польських поміщиків у підготовці селянської реформи, а 1858-й і 1861 роки називає «кульмінаційним пунктом розбудженого життя» Південно-Західного краю, «активного заняття публічними справами і впливів, яких будь-коли від поділів польська шляхта мала» [7, с. 62]. Т. Бобровський наголошував, що поляки відігравали неабияку роль у піднятті селянського питання на державному рівні. Так, зокрема, шляхта Подільської губернії 1858 р. у своїх адресах до імператора «засвідчила прагнення зайнятися поліпшенням побуту селян» [7, с. 99, 104]. У цьому ж році імператор пізніше видав рескрипт про створення в кожній губернії поміщицьких комітетів з підготовки селянської реформи – «дворянські комітети для поліпшення побуту поміщицьких селян» [7, с. 101, 104].

Мемуарист об'єктивно (тобто вище станових інтересів прогресивних діячів) розглядав справу підготовки селянської реформи, зупиняючись на її економічних аспектах, але акцентуючи на «шансі спокути для поляків», що осіли на українських землях [7, с. 102]. Він, описуючи діяльність Київського комітету і спільної комісії Київської, Волинської і Подільської губерній, спирався не лише на свою пам'ять і щоденник, а на збережену документацію редакційних комісій цих органів, до яких і сам належав [1, с. 218].

У травні 1858 р. кожен повіт обрав до губернських комітетів у Південно-Західному краї двох представників і кандидата для їх заміщення (в разі потреби). Крім того, за поданням губернатора уряд призначав до кожного комітету ще по два члени із місцевих поміщиків. Голоували в комітетах губернські маршалки шляхти. Повітові шляхетські зібрання опрацьовували для своїх обранців інструкції щодо того, якої лінії дотримуватись під час нарад комітету. Зі своїми пропозиціями до комітетів мали право звертатися і приватні особи. Губернські комітети, а потім спільна комісія трьох губерній, опрацювавши проект селянської реформи, зобов'язані були представити огляд своєї роботи, пояснення суті «поліпшення побуту селян» у порівнянні з минулим [7, с. 141, 336].

У червні 1858 р. комітети зібралися в губернських містах – Києві, Кам'янці-Подільському і Житомирі. У вересні, після кількох місяців підготовчих робіт, розпочалося безпосереднє обговорення майбутньої селянської реформи [7, с. 104-105]. Т. Бобровський у своїх спогадах присвятив чи не найбільше місця роботі комітетів і спільної комісії трьох губерній. Описуючи кожен із цих органів, він детально характеризує і самих делегатів (освіта, особисті якості, життя, погляди на шляхи вирішення селянського питання).

Зокрема склад Подільського губернського дворянського комітету для поліпшення побуту поміщицьких селян мемуарист подає таким:

- від Кам'янецького повіту – Зигмунт Старорипінський і Вацлав Гіжицький;
- від Проскурівського – Зигмунт Раціборовський і Констати Ґадомський;
- від Летичівського – Людвік Бернатович (колишній повітовий маршалок шляхти) та Ігнаци Згурський;
- від Літинського – Кароль Дорожинський і Олександр Пятін (росіянин);
- від Вінницького – Кароль Якубовський і Антоні Корнельовський;
- від Брацлавського – Едвард Ярошинський і Фелікс Собанський;
- від Гайсинського – Генрик Ліпковський і Адольф Єловіцький;
- від Ольгопільського – Зенон Бжозовський (колишній маршалок шляхти Балтського повіту) і Міколай Тарновський;
- від Ямпільського – Станіслав Перловський і Емерик Маньковський;
- від Могилівського – Владислав Ґурський і Антоні Бенькевич (депутат Подільської цивільної палати);
- від Ушицького – Ігнаци Хельмінський і Ципріан Карашевич-Токажевич;

.....
- від Балтського – граф Едвард Ронікер (пізніше повітовий маршалок шляхти) і Констати Куліковський (генерал-майор російських військ у відставці).

Призначені урядом були колишній маршалок шляхти Проскурівського повіту Нарциз Маковецький та колишній голова Головного цивільного суду Александр Кроковський. На чолі комітету стояв губернський маршалок Ян Сулятицький. Його Тадеуш Бобровський описував як людину «загально- шановану, відому праведністю і гарним характером», однак безініціативну і неспроможну очолювати таку важливу справу [7, с. 259-264].

Програма, відповідно до якої комітети організовували свої наради, була складена і затверджена Головним комітетом із селянських справ у Петербурзі. Вона передбачала обговорення 10 основних питань, які чітко вказує мемуарист (зазначаючи, що всі проекти подавалися російською мовою): про перехід селян із кріпацького стану до тимчасовозобов'язаних, стан тимчасовозобов'язаних, територіальні права землевласників, влаштування селянських садіб, наділення селян орною землею та іншим, повинності селян, стан дворових, устрій сільських громад, права землевласників і їхні відносини з сільськими громадами, порядок проведення реформи на місцях [7, с. 137-139].

Діяльність Подільського комітету Т.Бобровський характеризує так: тут «...панували рутини і панщина, про розкріпачення із землею не було взагалі мови, а якщо в когось та думка жевріла в зародку, то потаємна і старанно захована з огляду на загальний настрій комітету. Там суперечливі думки членів зіштовхувалися не між розкріпаченням із землею та чиншовим землекористуванням, а між відкритою і «прикритою чадрою» панщиною» [7, с. 264]. Подоляни закінчили відповідний їхнім «панщинним» переконанням проект до кінця року. Реакційність у поглядах Подільського комітету мемуарист пояснював перевагою в ньому людей старих і дуже заможних, як З.Бжозовський та Ф.Собанський – власники мало не магнатських володінь [7, с. 262]. Останній став одним із трьох делегатів для представлення проекту реформи в Головній редакційній комісії в Петербурзі.

Не можна не відмітити описаних мемуаристом інших громадських робіт польської шляхти, пробудженої власне селянським питанням. При повітових маршалках шляхти того часу утворилися повітові ради з кількох чоловік та скликані ними мирові суди, що розглядали майнові родинні справи, спірні питання між землевласниками та селянами. Він критикував органи, які мали забезпечувати проведення реформи на місцях, зокрема з'їзди мирових посередників, губернські в селянських справах «присутствія». Проте Т.Бобровський відмітив спроби польської шляхти при підтримці російських поміщиків у 1860-1861 рр. заснувати для Київської, Подільської і Волинської губерній Сільськогосподарське товариство західних губерній (на прикладі Варшавського сільськогосподарського товариства) і Земське кредитне товариство. Однак ці прагнення не були реалізовані в зв'язку з Січневим повстанням, після якого шляхетське самоврядування на Правобережжі взагалі було скасоване [7, с. 356-374].

Період реакції уряду після повстання 1864 р. для поляків правобережних губерній відзначився майже повним їх відстороненням від державної служби та обмеженням громадської діяльності. Тоді найактивніші польські діячі (переважно із середньої шляхти) в умовах загальної депресії, що охопила польське шляхетське середовище, добровільно взяли на себе обов'язок допомагати іншим співвітчизникам у вирішенні спірних майнових питань, приватних конфліктів. Вони надавали матеріальну й моральну підтримку родинам, які втратили своїх годувальників, опікувалися сиротами. До найдієвіших Т.Бобровський відносить подолян Зигмунда Старорипінського з Кам'янецького повіту і Владислава Гурського – із Могилівського [1, с. 234-235].

Таким чином, з огляду на незворотні майнові втрати у зв'язку з майбутньою реформою все дворянство Російської імперії чекало на неї з острахом і недовірою. Більшість же польських поміщиків розраховували на компенсацію у вигляді деяких політичних прав, розуміючи необхідність звільнення селян із землею та певними матеріальними пожертвами з боку землевласників. Тому остаточно вплив представників Подільської губернії, як і інших правобережних губерній, на розробку проекту був просто мізерним. Адже, на думку більшості делегатів комісії, прищепити великоросійський мир (тобто общинне володіння й розпорядження землею) в Південно-Західному краї було неможливо, як і пристосувати певні засади до цього регіону з усталеними ментальними традиціями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник В.В. Мемуари Тадеуша Бобровського (1829-1894) як джерело з історії Правобережної України // Подільська старовина: Наук. зб. Вип. IV / Вінн. обл. краєзн. Музей. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. – 408 с.: іл.
2. Aftanazy R. Dzieje rezyencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wyd. Drugie przejrane i uzupełnione. – Wrocław, 1996-1997. – Т.9-11.
3. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914: поляки в соціо-етнічних конфліктах / Пер. з фр. З.Борисюк; Наук. ред. Н.Яковенко. – К.:Критика, 1998. – 334 с.
4. Колесник В.В. Відомі поляки в історії Вінниччини: Біогр.слов./ Вікторія Колесник. – Вінниця: ВМГО, 2007. – 1008 с.
5. Костиця М. Співець морської романтики // Велика Волинь. – Вип.37. Бердичівська земля у плінні часу. Матеріали Міжнар. наук. краєзн. конф. Т. 1. – Житомир, 2007. – 148 с.
6. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia / Oprac., wstępem i przypisami opatrzył S.Kieniewicz. – Warszawa, 1979. – Т. 1. O sprawach i ludziach mego czasu. – 508 s.
7. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia / Oprac., wstępem i przypisami opatrzył S.Kieniewicz. – Warszawa, 1979. – Т. 2. Wspomnienia wieku dojrzałego. – 680 s.

A.V. Barvinok ШЛЯХТЫ ПОДОЛЬЕ В ПОДГОТОВКЕ КРЕСТЬЯНСКОЙ РЕФОРМЫ 1861 Г. В ЗЕРКАЛЕ МЕМУАРЫ ТАДЕУША БОБРОВСКОГО

Деятельность правобережной дворянства в органах сословного управления региона во второй половине XIX века была широкоаспектной. В статье акцентируется внимание на Подольском губернском дворянском комитете по подготовке крестьянской реформы 1861 г., одним из источников изучения которого послужили мемуары Т. Бобровского.

Ключевые слова: Т. Бобровский, мемуары, крестьянская реформа, шляхта, Подольский губернский дворянский комитет.

A.V. Barvinok THE NOBILITY OF PODOLSK PROVINCE IN THE PREPARATORY PROSESS TO THE PEASANT'S REFORM IN 1861 ACCORDING TO MEMOIRS OF TADEUSH BOBROVSKY

The activity of the right-bank nobility in the organs of the main region's governing was wide aspected at the second half of the XIX century. In the article the accent is made on the Podolsk province nobility committee which deals with the preparation for the peasant's reform in 1861. The Memoirs of T. Bobrovsky were served as one of the sources to study it.

Keywords: T. Bobrovsky, memoirs, peasant's reform, nobility, Podolsk province nobility committee.

УДК 94(477.43/44) (051)746

Л.А. Іваневич

НАРОДНА ВИШИВКА УКРАЇНЦІВ ПОДІЛЛЯ В ЛИСТАХ Ю. АЛЕКСАНДРОВИЧА

На підставі наявної епістолярної спадщини Ю. Александровича у статті висвітлюються раніше невідомі факти про народну вишивку українців Поділля.

Ключові слова: Ю. Александрович, Д. Яворницький, листи, музей, етнографія, вишивка, Поділля, орнамент, народний одяг.

Народна вишивка є унікальним явищем у культурній спадщині української нації. Причому кожний регіон України володіє власними, притаманними лише йому рисами цього виду традиційно-побутового мистецтва. Та навіть в одному регіоні в різних селах існують свої особливості художньо-стильових канонів вишивання, характерні магічні мотиви-символи, переважаючі орнаментальні сюжети й відповідна кольорова гама. Тому для історико-етнографічної науки сьогодні є актуальним питанням дослідження базових основ художніх особливостей вишивок усіх куточків України, в т.ч. й Поділля.

Одним із джерел вивчення даної проблематики є писемні пам'ятки, зокрема матеріали епістоляріїв українських учених, дослідників та культурно-просвітницьких діячів кінця XIX – початку XX ст. Недарма приватні листи, які найбільш повноцінно відображають думки і характер дописувача, дуже часто називають автобіографією душі людини. Приватне листування, об'єктивно віддзеркалюючи події часу, містить історично важливу інформацію різноманітного характеру. Насамперед листи є справжнім, реальним, або так би мовити «живим» джерелом для пізнання життєвих шляхів і творчих досягнень представників української інтелігенції та взаємовідносин між ними. Поряд із цим приватне листування дає